

פ ר ט י כ ל מס. ד/2.

מישיבת ועדת חוקה חוק ומשפט.

ביום ד', כד' חשון תש"י - 16.11.49

נוכחים חברי הועדה: נ. ניר - היו"ר

- ע. אסף.
- י. בדר.
- ח. בן-אשר.
- ד. בר-רב-האי.
- י. בריהודה.
- א. ג'רג'ורח.
- י. הררי.
- ז. וורהפטיג.
- ש. כץ.
- י. לם.
- גב' ע. מיימון.
- י. קוסוי.
- י. קליבנוב.
- ח. רובין.
- א. תבורי.
- מ. בן-עמי (באיחור)

גב' ר. כהן - בזכות דעה מיעצת.

- פ. רוזן - שר המשפטים.
- מ. פיאמנטה - מתרגם לערבית.

מוזמנים:

- גב' ב. אידלסון.
- ד. בר-ניר.
- ע. ז'בוטינסקי.
- כ. קלמן.
- מ.ד. ליבנשטיין.
- ש. מיקוניס.

נעדרים:

הישיבה נפתחה בשעה 09.30.

י. לם: לסדר: עד עכשיו התנהגנו במאה אחוז כגוף פרלמנטרי, עסקנו רק בחוקים, ולא קרה מה שקרה בוועדות אחרות, שפחע פתאום קם חבר בפלינום ובקש להכניס לסדר היום עניני תעסוקה או אישפוז. בכל זאת אני חושב שהגיע הזמן לקיים דיון פומבי על עניני החקיקה, על החוקים שעומדים בפנינו ועל משרד המשפטים. הסדר צריך להיות ששר המשפטים ימסור לנו דו"ח בוועדה, ואחר-כך גם בפלינום, על הדברים העומדים לפני משרד המשפטים, על ארגון בחי-המשפט ודברים אחרים.

לכן אני מבקש לקבוע ישיבה מיוחדת של ועדת החוקה

לענין זה ולבקש משר המשפטים למסור לנו דו"ח על המתרחש במשרדו ובמוסדות
הקשורים עם משרד זה.

גב' ע. מיימון: בישיבות ועדת החוקה מביאים לנו תמיד חומר מן המוכן.

אני רוצה להעלות את שאלת חקיקת חוק בנוגע לנישואין

מוקדמים. עם בוא העליה מן המזרח אנחנו נפגשים בעובדה של נשים ששואות בנוח
12.

היו"ר נ. ניר: שר המשפטים כבר הירצה בפנינו פעם על בעיית החוקה.

בהרצאתו היו כלולות שלש בעיות: חוקה, חקיקה ושיטת

החקיקה, וחוקים שהממשלה מתכוונת להביא. אני חושב שלא תהיה התנגדות מצד
הועדה אם נקבע ישיבה אחת לשאלות ששר המשפטים העלה בפנינו.

חוק חותם המדינה.

היו"ר נ. ניר: הועבר אלינו חוק חותם המדינה. אם חברי הועדה רוצים

לקיים דיון כללי על חוק זה - נדחה זאת לשבוע הבא;

אך אם חברי הועדה יכולים להסכים לבחירת ועדת-משנה לסיקול בענין זה, היינו
יכולים לגמור את הענין מבחינה פורמאלית בישיבה זאת.

י. הררי: בחוק חותם המדינה ישנו דבר עקרוני וועדת-המשנה לא

תדע מה לעשות אם מליאת הועדה לא תחליט מה היא רוצה:

אם נחוץ מזכיר הממשלה, אם נחוץ חותם וכו'. אני מציע לקיים דיון קצר בשאלה
זו.

מחליטים לקיים דיון כללי על חוק חותם המדינה
בישיבה הבאה של הועדה.

היו"ר נ. ניר: אני רוצה להזכיר לחברי הועדה שמונת בפנינו חוק הגנה

ובטחון.

שר המשפטים פ. רוזן: בשבוע הבא תהיה חשובה הממשלה בענין זה.

דיון על חוקת היסוד.

י. לם: אני חושב שאין חולוקי דעות על זה שבאחד הימים, ואולי קימים הקרובים, נצטרך להחליט על חוקה. אבל לדעתי, אצלנו מערבבים שני מושגים: מושג אחד - איך עושים חוקה; ומושג שני - מהי חוקה. שמעתי דעה האומרת שהיות ונבחרנו כועדת-חוקה, מוטלת עלינו החובה להחחיל בעיבוד חוקה. אני חולק על דעה זו. העובדה שנבחרנו כועדת-חוקה אומרת רק שבמקרה שתוגש באופן חוקי לכנסת הצעת חוקה, היא תועבר לועדת החוקה לדיון. אין עלינו כל חוקה, על דעת עצמנו, להחחיל בעיבוד החוקה. אין זה אומר שאני שולל את האינציאטיבה של אחרים. כל אחד מאתנו, כמו כל חבר בכנסת ואפילו כל אזרח, יכול להציע לכנסת הצעת חוקה. אני גם לא שולל את קיום הדיון בועדת החוקה, כי דבר זה מקרב אותנו לענין. כולנו זקוקים להדרכה, ואנחנו לומדים מהדיונים.

אך אם חשאלו אותי - גם לו הייתי המחייב הגדול ביותר לקבלת חוקה מחר מחרתיים - אם קיימת אפשרות כזאת, אני עונה בשלילה. אנחנו מוכרחים קודם-כל להגדיר לעצמנו מהי חוקה. לפי הכרתי ישנם שני תנאים שמציינים חוקה: א) חוקה צריכה להיות חוקה כוללת; ב) כל החלטה לבטל חוקה לאחר שהיא מתקבלת, צריכה להיות נתונה בסייגים מיוחדים. חוקה אי-אפשר לבטל כמו שמבטלים חוק. חוק שנחקבל על-ידי הכנסת מתבטל במקרים מסויימים גם מבלי שהכנסת יודעת שהיא מבטלת אותו. אם למשל מקבלים היום חוק על ארגון בתי-המשפט בו ייאמר שכל עניני העבודה וסכסופצי העבודה נתונים להחלטה בית-משפט השלום, ובאחד הימים יוגש לנו חוק על סכסוכי עבודה, אשר יקבע אחאצ שכל הענינים האלה נתונים לסמכות האכסללוסיבית של בורר, הרי אם החוק הזה החקבל, הוא יבטל את החוק הקודם גם מבלי שהכנסת חדע זאת. קבלנו כבר חוקים אשר לפי הכרתי בטלו חוקים קודמים, ואני משוכנע שבשנים הבאות, בית-המשפט ימצא ניגודים בין החוקים שקבלנו ובין חוקים אשר לא נתבטלו במפורש. ההנחה שלי היא שהחוקה צריכה להיות כללית. וכשאני עובר על החוקים הקיימים אני מגיע למסקנה כי על-ידי כל חוקה שנקבל אנחנו נבטל חלקים חשובים של החוקה הקיימת. אצלנו עדיין לא מקובל לחשוב שאין מדינה בלי חוקה, אך כדי שתהיה למדינה חוקה, החוקה לא צריכה להיות דוקא בכתב. אצלנו יש חוקה בכתב: יש חוק מעבר, חוק סדרי השלטון והמשפט. חוק סדרי השלטון והמשפט קובע שעד כמה שהחוקים הקודמים לא עומדים בניגוד לחוקים חדשים במדינה, הם קיימים. החוקים הקודמים שלא נתבטלו מהווים כמעט 90% של המשפט בישראל.

י. לם:

נוסף לכך, עד כמה שאין הוראה בחוק של ארץ-ישראל, קיים חוק הצדק של בריטניה הגדולה. אנחנו יודעים שגם החוקים הקיימים אינם מספיקים. גם אם נקבל חוקה, נצטרך להזדקק לחוק האנגלי. היחה הצעה להגיד "חוק עברי" במקום "חוק אנגלי". אינני יודע מהו החוק העברי. אנשים רציניים הרוצים לחוקק חוקה אינם יכולים לקבוע למפרע עקרונות מבלי לדעת בבהירות המכסימלית מהם העקרונות האלה. ישנן עוד כמה בעיות. אינני חושב שנוכל לעבור בחוקה על שאלת הבעלות על המקרקעים: אם יש בעלות קולקטיבית של המדינה או קנין פרטי במאה אחוז. יש אצלנו סוגים שונים של בעלות על הקרקע. לא נוכל לקבוע אף הלכה חוקתית מבלי לפגוע באופן ישר בקיומם של החוקים המסדירים את המשפט בנוגע לנכסידלא נייד. אפשר לומר: הלא חוקים אלה קיימים היום? נכון. אך היום קיימים חוקים, קיימות הלכות ופסקי-דין אשר כולם יחד מהווים פרשה בשטח של משפט המקרקעי. אם ישנם סוגים שונים של קרקעות אשר על אחד מהם דורש טיפול חוקי אחר, הרי אין חוקה שמבטלת טיפולים מיוחדים אלה. כמובן שאפשר להחגבל על קושי זה על-ידי זה שנקבע בחוקה, וכי למרות מה שכחוב בחוקה כל זמן שהחוקים המפורטים לא ישתנו - הם יישארו בתקפם. גם לגבי החוק האזרחי נוכל להגיד שבחיי יום-יום יישארו קיימים החוקים הקודמים לפי פסקי הדין ולפי המסורת שלנו.

אפשר לשאול: הלא גם ארצות אחרות קבלו חוקה לאחר המהפכה או לאחר מלחמת השחרור שלהן, מבלי לשנות את החוקים הקיימים? אך שם המצב היה אחר לגמרי. שם קבלו חוקה הקובעת משטר פרלמנטרי או משטר אחר, ובארצות ההן היו חוקים כחובים בכל העניינים. אצלנו אולי רק ב-20-30% אפשר להסתמך על החוק הכתוב, והיתר - אלה הם פירושים של בית-המשפט, או הסתמכות על החוק האנגלי. גם החוק הכתוב, צריך להתפרש אצלנו לפי המונחים האנגליים. למשל, כדי להבין את כוונת החוק הפלילי צריך להזדקק למילונים היורידיים של אנגליה.

אני מגיע למסקנה שכל חוקה שנקבל תעמוד בסתיקה

לחוק הקיים מבלי שתוכל לבטלו, כיון שאין באפשרותנו לחוקק יחד עם החוקה חוקים מיוחדים לכל ענין וענין. אם אנחנו רוצים להיות רציניים, עלינו לקבוע מה חסר לנו במערכת המשפט. אני רואה ליקויים גדולים גם בחוק הצבורי וגם בחוקים המסדירים את העניינים המשקיים של כל פרט ופרט. במקום לשוחח על פרינציפלים של חוקה ועל השאלה מהי דימוקרטיה ומה אינה דימוקרטיה, אני מעדיף לקבוע את סדרי

י. לם:

השלטון, את סמכויות הכנסת, סמכויות הממשלה ואת סמכויות האדמיניסטרציה.
(י. בריהודה: אבל לאחר שקבעו, מפירים אותם אתן לך דוגמא: לפי סעיף 9 של פקודת סדרי השלטון והמשפט יכול להכריז על שעת-חירום רק מוסד אחד - הכנסת; אך קיים אצלנו חוק השיפוט שלפיו יכול שר-הבטחון להכריז על שעת חירום.) החוקים האלה עומדים בסתירה אחד לשני.) י. הררי: אני חולק על הפירוש שלך לסעיף 6 בחוקת השיפוט. לפי סעיף זה שר הבטחון יכול להכריז על שעת-חירום במקום מסויים.) אני מודה לברייהודה על הערתו כיון שהיא רק מחזקת את טענותי. זאת היא ההוכחה הברורה ביותר שטרם הגיע הזמן לחוקק חוקה. עלינו לסיים את חוק השיפוט הצבאי, ולקבוע לפי החוקים הקיימים מהי שעת-חירום ובאיזה חוקים להכניס את המונח הזה, ורק אז נוכל לקבוע בחוקה על מה מדובר כאשר נאמר "שעת חירום", ומה יכולים או לא-יכולים לפרסם בשעת-חירום.

מר ניר עורר כאן פעם שאלה חשובה מאד: הממשלה

רשאית בשעת-חירום לפרסם כל חוק, לבטל כל חוק קיים או לשנותו; היא יכולה לבטל לשלשה חדשים גם את המשטר הצבורי. מזה נובע שבחוק המעבר עוד לא בררנו כל צרכו את הרעיון של שעת-חירום. אם צריך לברר את המשטר הצבורי הפוליטי, צריך לעשות זאת בחוקים מפורטים ולא רק בעפרונות. החוקה צריכה להיות הסיכום העליון של הפרינציפלים החוקתיים כפי שהם מופיעים בחוקים השונים.) י. בדר: כדאי לרשום זאת...) אני שואל את מר בדר אם הוא מסכים שלאור המציאות בארץ, עניני האזרחות הם די מסובכים, יותר מסובכים משהיו בכל ארץ וארץ. כאשר נגיע לכך שנקבע לעצמנו חוק אזרחות, זה יהיה ענין די קשה. אי-אפשר להסתפק היום בהלכה כללית ולהגיד שלפי ההלכה הכללית יחוקקו אחר-כך את חוק האזרחות. אם נחוקק את חוק האזרחות, נוכל אחר-כך להוציא ממנו את העקרון העליון ולהכניסו לחוקה. על-ידי כך העקרון הזה לא יהיה בניגוד לחוק האזרחי. האם אנחנו יכולים היום לקבוע את ההלכה בפיסקא כללית, ואחר-כך נצטרך לשבור את הראש איך להתאים את החוק המפורט כדי שלא יעמוד בסתיקה לשתיים שלש פיסקות הכתובות בחוקה?) י. בדר: זה באמת לא נוח...)

אנחנו מדברים על שוויון אשה וגבר. אפשר לקבוע זאת

בחוקה בפיסקא אחת יפה. אך אם תעברו על החוקים הקיימים, תווכחו שאין באפשרותנו לשנותם בבח-אחת על-ידי פיסקא כזאת. אמנם אפשר לשנותם, אבל אז עלינו לדון על החוקים המפורטים המסדירים את הענינים האלה, או לקבוע הלכה יפה האומרת

י. לם:

שהחוק הקיים נשאר בתקפו, ואז הפיסקא בחוקת הישאר פיסקא יפה אך ימשיכו לחיות לפי המשפט הקיים. אם אומרים שהחוקה אצלנו לא חבטל חוקים אחרים הצומדים בסתירה לחוקה, הרי תהיה זאת חוקה ריקה. איננו רוצים בחוקה שאפשר יהיה לבטלה יום יום, גם בהיסח הדעת; לא זאת כוונחנו.

אם נכונה הנחתי שהמציאות אינה מאפשרת לנו לאמץ

לקבוע חוקה כללית שאפשר לשנותה על-ידי פרוצדורה מיוחדת, ואי-אפשר לשנותה על-ידי חוקים שאינם אומרים במפורש שהם מבטלים את החוקה, אין לנו כל בקירה אלא ללכת בדרך הקשה ביותר, והיא קשה יותר מאשר לחוקק חוקה: נצטרך לשבת ולדון על כל ענין וענין, על כל חוק וחוק שאנחנו רוצים ושיש צורך לדון עליו, וכאשר נגמור את כל החוקים האלה נוכל להתחיל לנסות לנסח את העקרונות החוקתיים, אא העקרונות האלה לא יהיו אז בניגוד לעקרונות של כל חוק וחוק.

מתעוררת שאלה פרוצדוראלית, איך עושים זאת. שר

המשפטים אמר בנאומו: ישנה הצעה של ליאו כהן. כל הכבוד לליאו כהן, הוא עשה עבודה חשובה. אך הוא איננו פרופסור לחוקה. עמים אחרים שיחפו את מיטב כחות המשפט שלהם לעיבוד חוקות, מסרו זאת לפרופסורים, מסרו לוועדות לעבד את החומר. עם כל הכבוד למוסד שלנו, אינני חושב שאסחנו המוסד המסוגל ביותר בישראל לעבד הצעה ראשונה של חוקה. מתפקידו של משרד המשפטים להרכיב ועדה מדעית, של אנשים שלמדו ויודעים איך מחוקקים חוקה. ישנם אצלנו בציבור אנשים כאלה אשר עסקו צאצא בענין זה. דבר זה יכול להיעשות כבר עכשיו, מבלי שיפגע בעבודתנו. לא נוכל לחכות בעבודת החקיקה שלנו עד אשר הועדה הזאת תגמור את עבודתה. אנחנו ננצל את הזמן הזה ונקבל חוקים, ואחר-כך נראה מה שיעבדו ונוכל לשלב אחד בשני.

במשטר דימוקרטי החוק קובע גם איך בוחרים את המוסד

המחוקק. החוקה צריכה לקבוע את הפרינציפ העליון מבחינה זאת. אם למשל נגיע למסקנה שצריך לשאול את העם, ואם יוחלט - חלילה בשבילנו - שצריך לבחוק את המוסד המחוקק מחדש, הרי אין לנו חוק בחירות.

אנחנו צריכים לקבוע בחוקה את משטר בחי-המשפט. יש לנו

רעיונות שונים, אם זה יהיה בית-משפט אחיד, אם זה יהיה בית-משפט עליון שמחערב בעניני אדמיניסטרציה וכו'. היה ויכוח ביני ובין מר רובין בכנסת על חפקיד האדמיניסטרציה ותפקיד בית-המשפט העליון. יש אצלנו רעיון האומר להכניס בית-משפט אדמיניסטרטיבי עליון. עדיין לא גמרנו את וויכוח על זה. האם אנחנו

י. לם:

יכולים לקבוע את הדבר הזה בחוקה מבלי להחליט על המכשירים לקיום העקרון
שנקבע?

חברי הבנסה אשר כל-כך לבוטים לקבל חוקה, היו עושים
טוב לו היו מציעים לנו כבר היום חוקה הדנה בכל ענין שהם חושבים אותו לחשוב.
ברור כי הנימוקים שנתתי משפיעים על ואולי גישה לשאלה
החוקה. אבל אני רוצה להזכיר כן ולהגיד שיש לי גם נימוקים אחרים. כולנו
אנשי פוליטיקה ועלינו לשקול את המציאות הפוליטית במדינה. כאשר יש לי ויכוח
עם החבר ניר, ויש בינינו חילוקי דעות, אינני חושב שמן החכמה להתחיל דוקא
מן העניינים המפרידים אותנו. יש בינינו ויכוח גדול איך צריך להיות המשטר
מחר או מחרתיים. אך כל זמן שאני רואה שאצלו זה חזון - ואני מוכן להילחם
נגד החזון הזה - ולפני כן ישנם עניינים של היום אשר בהם אנחנו יכולים לקבוע
הלכות משותפות מבלי להחליט אם משטר הדיקטטורה הוא משטר נכון או לא-נכון,
אני מעדיף להתחיל מהעניינים המשותפים בינינו. ישנם חילוקי דעות בין חלק
גדול של הבית הזה ובין אותו חלק אשר מגדיר את עצמו בשם "חזית דתית" על
כמה עניינים בחיי הישוב. האם גמרנו כבר את הדיון בדברים שמאחדים אותנו?
האם אנחנו מוכרחים להתחיל היום במלחמה הרעיונית הזאת אשר לא תיגמר בכנסת
כי-אם תצא מחוץ לאצטדיון לכחלי הכנסת - לפני שהגענו לאותם הדברים שיש המשותפים
לכולנו?

ברור שנצטרך לבקש משר המשפטים את תכנית החוקים שהוא
עומד להביא לכנסת, אשר קשורים עם העקרונות החוקתיים.

אינני חושב שהועדה יכולה להעמיד בפני הכנסת את השאלה:

כן חוקה או לא חוקה? הכנסת אינה יכולה להחליט על כך, לא בחיוב ולא בשלילה.
הכנסת יכולה לחוקק חוקה; היא יכולה לקבל הצעת חוקה ולהעבירה לוועדה, אבל
איננה יכולה לקבוע הלכה בענין זה. בדיון הפרלימנרי שהיה בוועדה אמרתי למר
בגין ולחברים ממפ"ם: מדוע לא לקחתם על עצמכם את העול להציע חוקה? נסו
לעשות זאת, ואני משוכנע שכאשר תעבדו חוקה, תחנו לנו שנה של מנוחה, כי לא
תגיעו כל-כך מהר לעיבוד חוקה. ואם תביאו חוקה, אני מרמז עליכם כאשר תשמעו
את הבקורת העניינית - לא הפוליטית - על החוקה הזאת, וכאשר תצטרכו לשקול
כל מלה ומלה של החוקה הזאת לאור המשטר הקיים בישראל.

אני לקחתי את הצעת החוקה של כהן ונסיתי לנסח לי כמה
דברים השנויים במחלוקת, דברים ממשיים שיקבעו את החיים היום יומיים של המדינה
ושל האזרח. נוכחתי שאפשר לנסח רק חוקה ריקה, הצהרתית, אבל לא עניינית.

ד. בר-רם-האי:

אני רוצה להקדים ולומר שכל מה שאומר כאן, אומר על

דעה עצמי, כחבר הועדה שמשוחח עם יתר החברים על אחת

הבעיות החמורות בעבודתנו.

עלי לומר שבמשך כל הזמן שאני מלווה את הויכוח הזה

אני נזכר בציטטא מהפואימה של פושקין אשר מובנה הוא: „לאן אתה דוהר סוסי,

ואיפה תוריד את פרסותיך“. כאשר אני שומע את הנאומים כאן וכאשר קראתי את

הפרטיבלים הקודמים מתעוררת בי ההרגשה שהסוס דוהר ולא יודע לאן יגיע.

וזאת לא מפני שחצאי שאנחנו נמצאים במבוכה, אלא מפני שהבעיה היא באמת

חמורה.

אנחנו מערבבים בויכוח הזה שני דברים: מתוך הויכוח אם

דרושה או לא דרושה לנו חוקה, אנחנו מנסים להיכנס לבעיות של החוקה, ולציין

מה רצוי לנו. לאמיתו של דבר הויכוח מתנהל סביב נקודה אחרת: האם בכלל יש

צורך והכרח בשלב זה שחיה לנו חוקה.

אני מעמיד את עצמי ללא כל היסוס לצד אלה החושבים

שלא יכולה להיות מדינה לאורך ימים ללא חוקה כתובה, בחקופה המודרנית.

אך בחקופה שנראית לעין אני לא מקבל את הפיזול לצד אנגליה במקרים כאלה.

ייחצן מאד שמדינות הקיימות מאות בשנים ועמים שישלהם אופי מיוחד ומסורת,

יכולים להמשיך ושהחקיים בצורה כזאת, אם כי אני כופר בהנחה שלאנגליה אין

קונסטיטוציה. באנגליה, ברגע שהמסורת לא הספיקה או שהמציאות העמידה קשיים -

קבעו חוקים. אולי וורהפטיג יחקן אותי ויגיד: אין שם חוק כי-אם חורה בע"פ.

אבל בחורה-שבעל-פה הזאת נכנסה במשך השנים לפורמליות נוקשה מאד והפכה

להלכה פסוקה. אני בכל אופן לא מקבל את אנגליה בחזר דוגמא קלאסית של ארץ

בלי קונסטיטוציה. הדומיניונים שברובם ירשו את ה"קומן-לו" האנגלי, יצרו

לעצמם בכל-זאת קונסטיטוציה. בצורה השלטון שלהם הם לא יכלו להמשיך במסורת

של המטרופולין. ואם נקח דוגמא משורת המדינות שנוצרו אחרי מלחמת השחרור

האמריקנית, כל אותן המדינות שנוצרו על שרידי האימפריה הקולוניאלית הספרדית

בדרום-אמריקה, או מהמדינות אשר נוצרו אחרי חוזה וורסייל באירופה - הרי

אף אחת מהן לא ניסתה לא-לקיים חוקה. אבל אף-אחת מן הקונסטיטוציות לא שמרה

על המדינות האלה, על השלטון והמשטר בהן. דבר זה בלט בעיקר במזרח אירופה.

ודרך אגב: קראתי קונסטיטוציות של מדינות המזרח הקרוב, ואם לא מכירים את

המציאות בארצות אלה, הרי יש שם דברים יפים מאד וליברליים מאד. החוקות

האלה מצחיקות אם מכירים את המציאות הפוליטית בארצות אלה, אבל ברור כי

המדינה המודרנית איננה מנסה להבטיח את קיומה בלי קונסטיטוציה. וברור גם

ד. בר-רב-האי:

שקונסטיטוציה כתובה איננה נותנת כל גרנטיה לשציבות השלטון במדינה. היטלר, עד כמה שאני זוכר, עלה בדרך חוקית. לא הוכח גם שחוסר קונסטיטוציה כתובה היה מקל על מעמד הפועלים בגרמניה או בליטא בזמנו, או בלטביה, להתנגד להשתלטות של דיקטטורים. הקונסטיטוציות הדרום-אמריקאיות אולי עולות על כל הקונסטיטוציות בעולם מבחינת המליצות הדמוקרטיות, והמציאות בהן מראה שלמרות זאת אפשר לגרש בלילה אחד נשיא מבוגוטא, או מלימה, והקונסטיטוציה בכל-זאת קיימת; איש גם לא דואג לשינוייה.

מחוץ לדבר הכתוב, מחוץ לערך המילולי של החוקה, יש משהו יותר חשוב: חינוך המוני העם לשמירה על מוסדות מסויימים של המדינה, והרגשה משותפת שמוסדות מסויימים הם עמודי התווך של המדינה. קונסטיטוציה אשר צריכה לשמש שריון כזה למדינה, צריכה להיות נובעת מתוך הרגשה כללית מכסימלית. דבר זה לא ניתן רק על-ידי זה שבהרכב מסויים של האטיפה המכוננת או הכנסת הראשונה, ברוב כזה אח אחר, תתקבל הכרעה באחת הנקודות היסודיות של קיומנו.

ומתוך שתי ההנחות האלה - שהמדינה המודרנית זקוקה לחוקה, ושהחוקה צריכה להיות תוצאה של הרגשה משותפת ואמונה משותפת ביסודות המדינה, מצד החלק המכסימלי של האוכלוסיה במדינה - אני שואל את עצמי אם השעה כשרה לויכוח עקרוני על פורמולות, או אם לא קודם לזה ויכוח על פירוטים, על מימוש אותן הפורמולות הנמלצות אשר נכללות בחוקה.

בקונסטיטוציות כתוב למשל: הממשלה או המדינה תנסח חוק אזרחות, חוק ^{נתינות} ~~האזרחות~~. במדינות היסטוריות לא היתה קיימת שאלה כזאת; היא היתה קיימת לגבי אלה שצריכים לרכוש נתינות אבל לא לגבי האזרחים במקומם. הבעייה הזאת היתה קיימת לגבי המדינות החדשות. היא קיימת עכשיו אצלנו בצורה חמורה. אינני רוצה להיכנס לשאלה המשפטית הזאת, אבל מבחינה חוקית אנחנו כולנו חסרי נתינות. מה יהיה כתוב בקונסטיטוציה? - שהמדינה תחוקק חוק נתינות. מוטב שנניח את המשפט הזה בקונסטיטוציה וניגש לחקיקת חוק נתינות.

קראתי ברצון ^{עם} רשימת החוקים שראש הממשלה ספר כי הממשלה ~~אמצעה~~ מחכוננת להביא לכנסת, וביניהם חוק האזרחות. בקונסטיטוציות מודרניות כתוב למשל: זכותו של כל אזרח לעבודה. נניח כי העקרון הזה אינו מעורר התנגדות אצלנו. אך זאת היא הקדמה לחוקי עבודה שייקבעו; מוטב שנתחיל בהם. נמצא את המכנה המשותף.

ד. בר-רב-האי:

אני כולי צפיה לחוק על שוויון האשה שראש הממשלה
הבטיח להביאו. אצלנו יש שטח אחד שיש בו שלטון המדינה, ונדמה לי שבשטח
זה קיים גם שוויון לאשה; ויש שטח שבו לא קיים שוויון לאשה, ואין בו גם
שלטון המדינה. למשל בענין הירושה יש שחי מסכחות: יש חוק הירושה הבריטי
שלפיו יש שוויון לאשה; ויש החוק הדתי לפיו אין שוויון לאשה - ושם אין
שלטון למדינה. לכן אני כולי צפיה לחוק הזה, כי לא ברור לי איך אפשר
לצאת מהכפילות הזאת ומהמצב הפרדוקסאלי הזה. ובמקום להתווכח על פורמולה
מופשטת אני מוכן להתווכח על דבר קונקרטי: ארגון בחי-המשפט בארץ. זה
יהיה חלק מאותם החוקים אשר יוצרים את מה שאחם רוצים לכלול בקונסטיטוציה.
בקונסטיטוציות בדרך כלל מבטיחים את חופש העתונות
וחופש האסיפות, אבל מלבד הקונסטיטוציה יש חוק האסיפות וחוק העתונות.
נחחיל בחוקים אלה.

אחן עוד דוגמא שבשבילי היא דוגמא מכרעת: אנחנו יושבים
בכנסת הראשונה. מישהו אמר פעם שהיא תחייב ארבע שנים - אני לא יודע
מאין זה בא. אבל תארו לכם מצב כזה: אנחנו יודעים את יחסי הכחות בכנסת
הזאת. ברגע מסויים יכול ראש הממשלה להחליט שצריך לשאול את העם, ואז אין
לנו חוקה בחירות. איך חיבחר הכנסת השניה? בחוקה הבחירות שלפיה נבחרנו,
התנינו חנאי - והוא כתוב בחוק - שאנחנו ועדה "אד-הוק", ורובנו הסתייגנו
מהעקרונות שעליהם ^{הנינו} ~~צמצמו~~ ^{הנינו} חוקה הבחירות. לא ברור כלל איך הכנסת
הזאת יכולה להתפזר. הייתי רוצה לצרף לשורת החוקים שנעבד בזמן הקרוב, חוקה
בחירות קבועה למדינת ישראל.

אם כי אני יוצא מן הסנחה שיש צורך בחוקה למדינה,
הרי במצב הנוכחי של שינויים כבירים כאלה בהרכב האוכלוסיה, של אי-יציבות,
עצם הנושא של החוקה אשר הולך ומשחנה, ושנחנו עלולים ורוצים ליהפך למיעוט
בתוך האוכלוסיה החדשה, - לא יכולה להיות החלטה לאצאאא לחוקק חוקה
נוקשה אשר תכביד על אחרים. עלינו להשתדל, עד כמה שאפשר פחות, ליצור מעצורים
כאלה. לעומת זאת אנחנו מצוים לצייד את הממשלה בחוקים ההכרחיים כדי
לקיים שלטון טוב ויעיל, ולצייד את המדינה באותם המכשירים ההכרחיים לקיומה
אם נחלק לועדות עיוניות אשר תאסופנה חומר לכל אחד מן הפרטים האלה, נחן
למדינה בתקופה הקרובה את המכשירים ההכרחיים לשלטון טוב ולתועלת האזרח.

ע. אספ: לדעתי הכנסת הראשונה לא צריכה לעסוק בעניני החוקה.

ישנם כמה דברים יסודיים וחיוניים ביותר שאליבא

דכולנו יהיו הדברים הראשונים של החוקה, ונראה לי שכל חלקי הביח מאוחדים בהם, במידה שהדברים באו לידי ביטוי בהזדמנויות שונות. לא שמעתי שמישהו חולק על משטר דימוקרטי (י. ברייהודה: אני שמעתי.) לא שמעתי שמישהו חולק על זכותו של כל יהודי לעלות לארץ-ישראל ולהיות אזרח במדינת ישראל. לא שמעתי שמישהו עולק על ריבונותה המלאה של הכנסת. (י. ברייהודה: אני שמעתי.) אחד המניעים היסודיים בקביעת חוקה בניגוד לחוקים הוא הבטחת-יתר מפני שינויים לגבי דברים שהמחוקק חושב אותם ליסודיים, כדי למנוע שינוי החוקה על-ידי רוב פשוט, יש הכרח לקבוע חוקה שחעשה שינוי כזה לבטחי אפשרי או לפחות חביד עליו מאד. במציאות שלנו אינני רואה סכנות כאלה בענינים שכולנו מאוחדים בהם. יחד עם זאת אינני מתעלם מן העובדה שיש כמה דברים אשר בהם ישנם חילוקי דעות עמוקים. לגבי חילוקי דעות אלה נצטרך להכריע ואנחנו מכריעים גם כיום, אך אני רואה הבדל יסודי בדרכי ההכרעה הן לגבי חוק והן לגבי שאלת החוקה.

אחן דוגמא: אני מאד לא מרוצה מזה שהרכבת אינה

נוסעת בשבת. בימי ממשלת המנדט זה היה אחד הדברים הנוחים שאני כאזרח נהניתי ממנו מאד. אני מבין שבסיטואציה מסויימת מחליטים כך, ובהזדמנות ראשונה אעשה כל אשר בכוחי כדי לשנות זאת. אני חי בתקווה שזה ישחנה. אך אין לי כל ספק שישנן מפלגות בישראל שתעמודנה על זה שבחוקה ייאמר כי שירותי המדינה שובחים בשבת. אפשר להגיד: מה הרעש? תהיה הצבעה, נחליט, וכאשר נחליט כן יקום. אני רואה את החפסיד העיקרי העומד בפנינו - קובוצ גלויות וקליטת העליה במדינת ישראל, ומפניו צריכים לסגת שורה של ענינים אחרים. אין כל ספק, שהחילוקי דעות-זה, דבר שאי-אפשר למנוע אותו, אבל זה מכביד על הסדרת הענינים במדינה. מציאות של חלקים גדולים בלחי מרוצים במדינת ישראל איננה מקילה על המצב בארץ ועל חיינו. בחקופה זאת, בכל פעולה ובכל מלאכה חקיקה שאנו נגשים אליה, אנחנו מוכרחים לשקול קודם באיזו מידה זה מסייע לנו לתפקיד הראשי והעיקרי שעומד לפני הדור הזה. אין לי כל ספק שאם נגש היום לשורה של בעיות אשר אנחנו מחולקים בהן, לא על מנת לקבוע אותן להיום אלא על-מנת לקבוע חוקה לדוחה, במצב זה של המציאות הפוליטית והצבורית בארץ, אנחנו נטיל על עצמנו מעמסה גדולה ולא-הכרחית. יחסה של כל מפלגה להכרעה של חוק הוא הרבה פחות תקיף מאשר להכרעה של חוקה.

ע. אסף:

אם נקבל חוקה שאפשר לשנות או לבטל אותה על-ידי רוב רגיל, - זאת לא תהיה חוקה כפי-אם חוק. הדבר המיוחד את החוקה הוא, שיש בה אלמנטים שאינם מאפשרים או שמכבידים על שינוייה. במידה שאנחנו נחקלים בבעיות שאיננו יכולים לתת עליהן תשובה, - למשל, שאלת חוקה הבחירות - מובן שאנחנו מוכרחים לפתור אותן. מובן כי עלינו לקבוע כיצד חיבחר הכנסת השניה, על-ידי חוקה בחירות. אם נקבע זאת בחוק, אין לי כל ספק כי הקנסת השניה לקראת הכנסת השלישית, חמצא לנכון לשנות זאת ותוכל לשנות זאת.

את הכנסת הראשונה בחרו 400 אלף בוחרים. אם הבחירות

לכנסת השנייה חקיימה כחום ארבע שנים לכהונת הכנסת הזאת, הרי את הכנסת השניה יבחרו במקום 400 אלף בוחרים - 800 אלף או מיליון בוחרים. לו היתה

בתוכנו מגמה שלנוכח המציאות הזאת עלינו לקבוע דפוסים שהבאים לא יוכלו

לשנותם - הייתי מבין את הגישה הדחופה: הבה נמחר ונשחמש בתקופה זאת ליצור

חוקה לדורות הבאים. אך כמדומני שמגמה כזאת איננה קיימת. לכן אינני יודע

לשם מה עלינו להזדרז ולקבוע הלכות דוקא בתקופה זאת. עא נדמה לי שהתקופה

הכשרם לקביעת חוקה יסודית תהיה, כאשר לפחות מתציתו של העם היהודי יתרכז

במדינת ישראל, לא רק מבחינה גיאוגרפית, כי-אם כאשר קיבוץ הגלויות יושלם

על-ידי החאזרחות ממשית בכלכלת הארץ ובחיייה, כאשר העם היהודי יעונן את

מדינתו בארצו. אז, הסכנות, חילוקי הדעות החריפים והמלחמה הפנימית החריפה,

יהיו פחות חמורים, ובשאלות שונות שהגיע הזמן להכריע בהן - נכריע. בכל

ענין שאיננו מחייב אותי לקבוע היום הלכה לדורות ואני יכול להכריע בו רק

לתקופה קצרה על-מנת שאוכל לשנותו מחר - אני מבכר לעשות זאת בדרך זאת.

אינני רואה כל סכנה בדרך זאת, לא לענין העלייה ולא לשאלת המשטר הפרלמנטרי

בישראל. לכן אני תושב כי מיותר לגשת היום לשאלת החוקה.

ג. גיר: כשאנחנו דנים על שאלת החוקה עומדת בפנינו השאלה האם

אנחנו חפשיים לגמרי, או שאנחנו כבולים על-ידי איזה גורם. אני אזכיר לכם נשכחות ואקרא בפניכם משפט אחד מהקונסטיטוציה שלנו אשר נחקבלה במועצת המדינה הזמנית, בהכרזה על המדינה: "אנו קובעים שהחל מרקע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת, ו' אייר חש"ח, 15 במאי 1948 ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתיקבע על-ידי האסיפה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מראשון באוקטובר 1948 - תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית---". הכוונה הייתה שהאסיפה המכוננת צריכה לקבל חוקה. ההכרזה הזאת היא לדעתי הדוקומנט החשוב ביותר מכל החוקות ומכל החוקים שנקבל, כי זהו דוקומנט שישאר - כך אני מקווה - לאלפי שנים.

האסיפה המכוננת, שאחרי כן קבלה את השם "הכנסת הראשונה", דנה והחליטה על ועדותיה. אמרתי כי על ידי זה שניתן לנו השם "ועדת חוקה חוק ומשפט", הכנסת נתנה לנו יפוי-כוח לעבד את החוקה. אמרו לי שהשם לא אומר זאת. והנה בסמכויות הועדה כתוב שועדת חוקה חוק ומשפט תטפל בחוקת המדינה, חוקי יסוד וגו'.

אנחנו כבולים בענין זה מפני שבאופן יורירי צריכים היינו לגשת לעיבוד החוקה מהרגע הראשון. אך אצל חלק מאתנו התעוררה שאלה בענין זה.

אני רוצה לנגוע בשאלת הקונסטיטוציה. אצלנו קיימת לגנדה על ארבע שנים. מקורה בחכנית הממשלה לארבע שנים. בכל אופן המצב היורירי הוא כזה שהכנסת הראשונה יכולה לשבת בלי סוף.

למרות זה שלדעתי אין לנו רשות להחליט אם החוקה רצויה או לא רצויה לנו, כיון שמדברים על כך, השאלה היא מי צריך להחליט אם החוקה רצויה או לא רצויה לנו. לם אומר שאינו יודע מי צריך להחליט על כך, אך צריך קודם להכניס הצעת חוקה לכנסת. מי צריך להכניס הצעת חוקה? הממשלה - לא; כי החוקה קובעת איך להקים ממשלה, והיסוד הוא הרשות המתוקפת אשר ממנה באה הממשלה. לי ברור כי ועדת החוקה צריכה הייתה לגשת מיד לעיבוד החוקה, אך כיון שהתעוררה שאלה אם דבר זה רצוי או לא רצוי, ברור שעל שאלה זאת צריכה להחליט ועדת החוקה. אם מפקפקים בכך - צריך להביא זאת להחלטת הכנסת. כל אחד מאתנו יכול לקום בישיבת הכנסת ולהציע לסדר היום בירור בשאלת החוקה; הוא ישאל מתי נדון אם יש או אין צורך בחוקה. הפרוצדורה חרגילה היא, לטעביר את השאלה לוועדת החוקה. אז תדון בכך ועדת החוקה, וחבוא בהחלטה להעביר את הדיון לכנסת. לשם מה לי כל הדרך הזאת? ועדת החוקה דנה על שאלה זאת וחציע לכנסת החלטה. אז יחזור כל הויכוח שהחנהל כאן, ויהיה

נ. ניר:

ויכוח גדול, כי השאלה לא פחות חשובה מחודעת ראש הממשלה, ואפילו לא פחות מתקציב לשנה אחת. ובזאת נגמור סוף כל סוף, כי בינינו לבין עצמנו יש לי רושם שאנחנו נעשינו קצת לחוכא ואיטלולא, גם בארץ וגם בחו"ל. כבר בשנה שעברה כתבו שיש לנו חוקת יסוד, ואז המדובר היה על הצעת ליאו כהן. הכנסת קיימת כבר השעה חדשים, ואף אזרח במדינה לא יודע אם יש חוקה או אין חוקה, ואם יש או אין דיון על החוקה. אנסה להסביר מדוע אני רוצה בחוקה, אבל אם החקבל החלטת הכנסת לא לגשת לחוקה, אז ידע כל אדם שאין חוקה. אי-אפשר להשאיר את הענין פתוח.

לעצם השאלה אם יש או אין צורך בחוקה. שמענו את דברי ראש הממשלה נגד החוקה. כל טענותיו היו מכוונות לחוקה בלתי גמישה. הנימוק היסודי שדבר עליו היום גם עמי אסף, היה: באיזו רשות הדור הזה יקבע עכשיו חוקה בשביל הדורות הבאים - "מי שמך". זו היתה הטענה העיקרית בדברי בן-גוריון. ואני רוצה לשאול: באיזו רשות הדור הזה הקים את המדינה? צריכים היינו לשאול את הדורות הבאים, והם היו אומרים: "מי שמך"? ואני שואל דבר שני: אנחנו, הדור הזה, על שכמנו ועל קרבנותינו הכרזנו על המדינה הזאת. היהודים היושבים בחו"ל, במקתה הטוב ביותר, שלחו כסף. כל אחד מ-700 אלף היהודים היושבים כאן סבל בצורה זאת או אחרת. זכותנו היא לקבוע חוקה למדינה שהקמנו. ומה היא בכלל הטענה הזאת? אם מקבלים את הטענה הזאת - אי-אפשר לעשות שום דבר, כי-אם למשל מקבלים את חוק מבקר המדינה - יכול לבוא מישחו ולהגיד: "מי שמך"? (י. לם: את חוק מבקר המדינה הוא יכול לשנות.) את המדינה הוא יכול לשנות? את המדינה אנחנו הקמנו.

ולעמי אסף אני רוצה לחת נימוק נוסף בעצם, מה שיש בישישה יש בים. אם יבואו עוד יהודים - הישתנה משהו ביחסי הכחות? - לא ישחנה. גם יחסי הכחות בחוך 400 אלף הבורחים לכנסת הזאת יכולים להשתנות ומשתנים. אך בכל זאת, יש הבדל בין ההרכב הסוציאלי של יהודים בישראל ויהודים לא בישראל. ההבדל הוא גדול, ואחה יודע אותו. ואני, ששייך לחלק אחד יחד אתך, אומר כי בשביל ההבדל הזה ואך הקרבנו קרבנות יחד אתך במשך שנים, כדי לשנות את הדמות ואת ההרכב הסוציאלי של העם. אני חושב שיש לנו רשות, לפי ההרכב הזה לקבוע את דמות המדינה ואת חוקסה.

נ. ניר:

לשאלה האם רצוי או לא רצוי לקבל חוקה. הטענות

שהובאו כאן היו קודם כל נגד חוקה נוקשה. לא שמעתי כל טענה נגד חוקה גמישה. אמרו רק שזה מיותר, כיון, שאם לקבל חוקה גמישה, אפשר לקבל חוקי יסוד, וזה אותו דבר. לדעתי בכל זאת יש צורך בכך, כי אין לנו חוקת יסוד. חוקת היסוד שלנו הוא חמנשר, הכרזת המדינה, פקודת סדרי השלטון והמשפט, חוק המעבר, חוק מבקר המדינה, חוק החינוך, חוק הצבא. כל אלה הם חוקי יסוד. אך החוקים האלה לא מתאימים אחד לשני. נתתי פעם דוגמא: לפי החוק הקיים היום, יכולה הממשלה לפזר את הכנסת, כי היא יכולה לשנות ולטל את כל החוקים הקיימים. הממשלה יכולה לפי החוקה הקיימת לשנות את חוקת הבחירות, ולהוציא חוקת בחירות חדשה. כל זאת מפני שאין חוקת יסוד.

(ז. וורתפטיג: אם זה כך, עליך לחקן את אותו החוק שמקנה לממשלה אפשרות כזאת.) (שר המשפטים: אבל הכנסת יכולה למחרת לבטל את התקנה הזאת.) אני נתתי רק דוגמא, אולי זאת דוגמא לא טובה. אני יודע גם שאפשר לחקן את אותו החוק, אני רק מראה מה יכול להיות המצב כשאינן חוקת יסוד. ואתן עוד דוגמא: מה יקרה אם חס-וחלילה יקרה אסון וימות נשיא המדינה? בשום מקום לא כתוב גם מה עושים במקרה שהנשיא חולה. וכמו-כן, כבודו של הנשיא במקומו מונח ואינני חושד בו, אבל בכל חוקה יש חשבה לשאלה מה עושים במקרה שמסיבות מסוימות צריך לסלק את הנשיא. השאלה כמה זמן החקיים הכנסת הראשונה, שייכת גם כל לחוקה. אפשר להגיד לי: נקבל חוק יסוד על הדבר הזה, ונקבל חוק יסוד על דבר אחר. אולי במקום כל זאת נקבל חוקת יסוד? פת היה הרבה יותר נוח. אומר לם: דבר זה קשה מאד כיון שיש הרבה חוקים, ואז החוקה תהיה אחרת ובחוקים ייאמר אחרת. לדעתי לא החוקה צריכה להחאים לחוקים הקיימים; עלינו לקבל עקרונות ולהחאים את החוקים לעקרוות של החוקה. כמובן, חוקה אין מעבדים בתצי שעה; זה יקח לפחות שנתיים. את החוקה גם לא מביאים לכנסת בפעם אחת, אלא פרקים פרקים ולאחר שנתיים מקבלים חוקה. צינתיים קיים משרד המשפטים, ובהחאם לעקרוות של החוקה שיתקבלו מפעם לפעם, הוא צריך לשנות את החוק הקיים. בכל-אופן אין בכך טעם מדוע לא לקבל חוקה.

היתה טענה על צורך במומחים לעיבוד חוקה. אני מסכים

שרושים מומחים לעיבוד חוקים, אבל לא לחוקה. אני יודע איך בדרך כלל כותבים חוקות, ויש לי חשד איך כחב את חוקתו גם ליאו כהן: לוקחים מספר חוקים בוחרים את מה שמוצא חן ומתקנים מה שרוצים. אך גם אם אין זה נכון, ישבה

נ. ניר:

ועדת החוקה במועצת המדינה הזמנית, והכינה חומר רב. ועדה זו נעזרה ע"י פרופסורים ומומחים, ואינני יודע במה שונה החומר שהיא זיהתה מכינה מהחומר שנמצא בידי מומחים. אך העניין הרי לא בווער, אפשר להזמין מומחים ולעקר על כל פרק לחוד.

אני מסכים שחוקה זו לא קמיע נגד מהפכות ונגד רצח של נשיא. כחוב בכל חוק שאסור לרצוח, ובכל זאת רוצחים. אבל אי-קיום חוקה זה בשדאי לא קמיע נגד מהפכות. אבל יש ערך חנוכי לחוקה בדרך כלל, ובפרט אצלנו כשמטרה המדינה היא קבוץ גלויות. איזה ערך סמלי היה זה בשביל כל יהדות העולם, לו היינו מפיצים חוקת יסוד בשביל מדינת ישראל, ואיזה השפעה היתה לזה ^{לכל} הנוערן אתם מדברים על חוקי יסוד. האם מישהו, מלבד עורכי הדין שלנו, יודע על חוקי היסוד שאנחנו מקבלים? לו היתה מתקבלת חוקת יסוד, כל ילד היה יודע אותה בע"פ, וזה היה דבר קדוש בשבילו. למה להסתלק מהדבר הזה? הלא אנחנו מעוניינים בתעמולה? ההחלבות שהיתה לישראל ב-1948, ירדה בהרבה. קבלת חוקת יסוד יכולה לעזור לנו בחנוך הנוער שלנו בתפוצות הגולה. מדוע להסתלק מזה?

אם מדברים על דברים שמאחדים ודברים שמפרידים אותנו, הרי טעות היא לחשוב שבכנסת השניה או השלישית תהיה אחדות דעות. מי שתי במשטר הקיים, וחושב שבמשטר זה יכולה להיות אחדות-דעות - אני חולק על דעה זו. מדוע לא לגשת לטפול בחוקת היסוד, כדי שהיא תתקבל בסוף כהונת הכנסת הראשונה? (א. חבורי: ומהיה התרוצצות במשך 4 שנים, במקום התישבות?) אתה טועה אם אתה חושב שאחר כך לא תהיה התרוצצות - המלחמה הזאת חתקיים עד אחרית הימים, מפני שכחוב, שהמשיח יבוא, כש"כולו חייב או כולו זכאי" אני מקבל את המשיח שכולו חייב, ואחרים מקבלים שכולו זכאי.

אין נימוקים מדוע לא לחוקק חוקה נוקשה, לא כל שכן - גמישה. גם חוקה גמישה נותנת פלוסים רבים, גם מפני שלא תהיה אי-ההאמה, וגם מבחינה ערכה החנוכי. אם אנחנו מקבלים שעלינו לעשות זאת במשך שלש שנים, מחובחנו להביא את העניין לכנסת.

אני מציע עם גמר הוכחות הזו להחליט שועדת החוקה נגשת לעבוד החוקה אשר תביא אותה לכנסת.

י. בדר:
הדיון הוא אמנם מענין מאד, ובכל זאת, בשאלה אם להתחיל בעבודת החוקה עלינו לדון במליאת הכנסת. אין לי חשש שאיזה שהוא גורם אשר השמיע את דעתו כאן, מפקד להשמיע את אותם הדברים בכנסת. אני מציע שהועדה תפנה ליו"ר הכנסת בבקשה לקיים דיון של 20-30 שעות לכל הפחות כי זאת שאלה עקרונית מאד.

י. קוסובי:
אני רוצה שיהיה ברור כאן שאין שום רצון ושום ענין להתחמק מדיון פומבי בכנסת. השאלה הזאת היא מרצע בשביל כולנו, ואי אפשר להצניע בשק. אין כל ספק כי כולנו מעונינים שהדיון יהיה בכנסת, וכולנו יודעים שהדבר יגיע סוף סוף לכנסת. גם אם תהיה דעה אחת לוועדה, גם אז זה יבוא לכנסת בצורה זו או אחרת.

אני מציע שבשבוע הבא או מקסימום בעשרה ימים, נסכם בשאלה זאת.

י. קליבנוב:
אינני בטוח מה יהיה בסוף הוכוח שמתקיים כאן. במקרה שמי שהוא יציע להעביר את הענין לכנסת, מה יהיה אם הרוב יחליט לא לעביר את הענין לכנסת? למה יכולה להיות כאן הסתגות? האם אנחנו דנים בענין זה לפי פקודת הכנסת? אנחנו דנים לפי יזמתנו על יסוד מה שכחוב בסמכויות הועדה. איך יובא הענין לכנסת?

היו"ר נ. ניר:
אני רואה את הענין כפשוט: אנחנו יכולים לקבל או לא לקבל החלטה, אך לא אנחנו המתליטים. אנחנו רק ועדה של הכנסת, ועל שאלה זו צריכה להחליט הכנסת.

מתליטים לסכם בשאלה זאת לכל היותר בעוד שבועיים.